

Atkalatrastā 1671.–1673. gada Vidzemes luterāņu rokasgrāmata un tās izdevēja priekšvārds

Ernesta KAZAKENAITĒ

Viļņas Universitāte

Vidzemes luterāņu rokasgrāmata pirmo reizi izdota 1615. gadā Rīgā. Pēc kopkataloga *Seniespiedumi latviešu valodā 1525–1855* (turpmāk — SLV) datiem¹, 17. gs. tā pieredzējusi vēl piecus atkārtotus izdevumus: 1631., 1643.–1644., 1671.–1673., 1685. un 1690. gadā. Tiesa, tie nav pārdrūkājumi, bet rediģēti, pilnveidoti, papildināti, kā arī dažviet no jauna tulkoti izdevumi, pie kuriem strādājušas dažādas personas. Visi seši izdevumi līdz 20. gs. pirmajai pusei pētniekiem varēja būt pieejami, bet tobrīd vienīgais zināmais 1671.–1673. gada pilnizdevums², kas glabājās Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkā³, Otrā pasaules kara laikā pazuda. Seno rakstu pētnieku lokā (SLV: 37) par pazudušu tas uzskatīts līdz pat šim, 2021. gadam, kad tas tika pamanīts Turaidas muzejrezervāta katalogā *Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā* (sast. Līga Kreišmane)⁴ iekļauto izdevumu vidū (sign. SM 9619; sk. 1. attēlu). Pēc intereses izrādīšanas un sarakstes ar kolēģiem Turaidas muzejrezervāts iesāka sadarbību ar Latvijas Nacionālo bibliotēku, lai digitalizētu šo ūnikumu. Rezultātā — pašlaik tas ir pieejams visiem interesentiem ne tikai klātienē,

¹ Attiecīgi SLV: 6, 12, 21, 37, 55, 72.

² Nosaukums — *Letiſches VADE MECUM, oder Hand=Buch. Außgefertiget In RIGA/ Cum Gr.:& Priv:S.R.M.Svec. M. DC. LXXIII.*

³ Agrāk ar citu nosaukumu — Krievijas Baltijas provinču Vēstures un senatnes pētītāju biedrība (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen; Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga*). Biedrība dibināta 1834. gadā un darbojusies līdz likvidācijai 1939. gadā.

⁴ Kreišmane, Līga. *Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā*. Rīga: Dardedze hologrāfija, 2020, 191 lpp. ISBN 978-9934-8524-6-6.

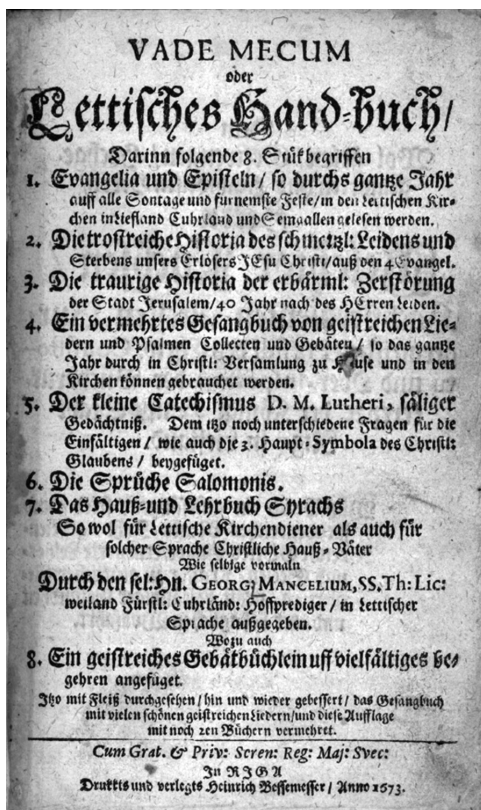
bet arī vietnes *e.turaida-muzejs.lv* sadaļā *Digitalizētais krājums* un Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālajā krājumā.⁵

Lai gan atkalatrastais rokasgrāmatas eksemplārs sniedz daudz vērtīgu ziņu latviešu rakstu valodas un vēstures pētniekiem, šai ziņojumā tiks aplūkoti tikai daži vairāk ar grāmatniecību saistīti aspekti — eksemplāra stāvoklis un tā iespējamais ceļš uz Turaidu (1.), kā arī izdevēja priekšvārds, kas satur dažādas ziņas par grāmatas tapšanu (2.). Pateicoties prof. dr. Inetai Balodei, šī raksta pielikumā ir atrodams rakstā apskatāmā priekšvārda tulkojums latviešu valodā.

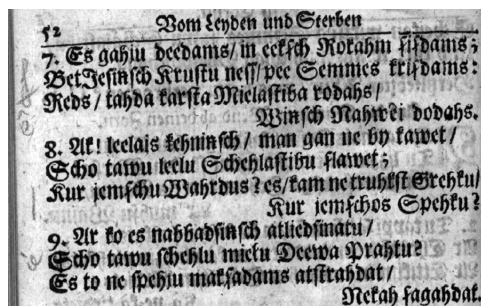
1. 1671.–1673. gada rokasgrāmatas Turaidas eksemplārs

Pēc Ināras Buces (2020: 14–17) bibliogrāfiskā apraksta un Vidzemes rokasgrāmatas *de visu* apskates var apgalvot, ka rokasgrāmata saglabājusies salīdzinoši labā stāvoklī ar dažiem sīkiem defektiem. Piem., priekšvārda daļā restaurēts vienas lappuses augšējais stūrītis, aizsedzot dažus vārdus, bet Zālamana sakāmvārdu sadaļā dažas grāmatas lappuses augšpusē par daudz nogrieztas, skarot arī teksta pirmo rindiņu. Vērojams iesējuma ādas abrazīvs nodilums, muguriņai ieplaisājusi āda. Rokasgrāmatā sastopamas arī lasītāju atstātas zīmes, kā pasvītrojumi, dažādi simboli un citi sīki ieraksti, kas visbiežāk atrodami lappušu malās. Acīm redzami tie pieder vairāku lasītāju rokas, jo atšķiras rokraksti un ierakstu krāsa. Pēc īsa ieskata šķiet, ka visvairāk atzīmju ir dziesmu grāmatas pirmajā pusē (itin intensīvi Kristofora Fīrekera dziesmās) un Heinriha Kleinšmita sagatavotajās lūgšanās (blīvāk 20.–42. lpp.). Tās, šķiet, atstātas, pētot rakstību un citas valodas iezīmes (sk. 2. attēlu). Iespējams, ka lielākā piezīmju daļa varēja būt radušās 20. gs. pirmajā pusē, kad parādījās pētījumi par Fīrekera rakstību. Piem., Luža Bērziņa rakstā par Fīrekera dziesmām skarti arī rakstības jautājumi (Bērziņš 1928), bet Alvila Augstkalna seno rakstu apskatā (Augstkalns 1933) sniegtie piemēri bieži sakrīt ar eksemplārā iezīmētajām vietām. Vēl viena sakritība, kas var būt arī nejauša, mudina domāt, ka ar rozā zīmuli veiktie ieraksti varbūt piederējuši Jānim Straubergam, jo tieši tā daļa, kas izdevēja priekšvārda sākumā un beigās iezīmēta ar rozā iksu (x; sk. pielikumā), ir iekļauta Strauberga rakstā, brīvi iztulkota (sk. Straubergs 1936b: 630).

⁵ <https://e.turaida-muzejs.lv/book/konvoluts-vademecum>

1. attē/s. 1671.–1673. gada Vidzemes rokasgrāmatas otrā titullapa ar saturā izklāstu (Turaidas muzejrezervāta eks., sign. SM 9619)⁶

2. attē/s. Piezīmes dziesmu grāmatas 52. lpp. (Turaidas muzejrezervāta eks., sign. SM 9619)

⁶ Pirmā titullapa apskatāma Bērziņa (1928: 177) rakstā vai iepriekš norādītajās digitālajās kopijās.

Nav šaubu, ka Turaidā nonācis pazudušais Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības eksemplārs — par to liecina biedrības spiedogs priekšējā vāka iekšpusē un 2. lpp. Grāmatas ceļš uz muzejrezervātu ir pietiekami skaidrs — fiksēts, ka Turaidas muzejrezervāts (tolaik Siguldas novadpētniecības muzejs) konvolūtu ieguva 1981. gadā ar filologa un vēsturnieka Aleksandra Jansona (1916–1991) palīdzību.⁷ Tomēr grāmatas liktenis laika posmā no biedrības bibliotēkas likvidēšanas 1939. gada 4. novembrī (Zanders 2007: 50) līdz tās nonākšanai muzejrezervātā 1981. gadā ir miglains un vēl jānoskaidro. Pagaidām var tikai pieminēt dažus faktus, kas saistīti ar biedrības krājumu kā veselumu, nezinot, kurā brīdī grāmata tam vairs nepiederēja. Piem., zināms, ka pēc likvidācijas 1939. gadā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēka kādu laiku atradās Pieminēkļu valdes pagaidu glabāšanā (Štrāle 2009: 42), bet jau 1940. gada septembrī pēc īpaša Izglītības tautas komisariāta rīkojuma tā nonākusi toreizējās Latvijas PSR Valsts bibliotēkas pārziņā (Dreimane 2021: 34). 1941. gada jūnijā, Rīgā sākoties karadarbībai, vērtīgākie fondi, tostarp biedrības krājums, A. Jansona vadībā⁸ nogādāti uz rātsnama pagraba seifiem (Holcmanis 1992: 204) un tā izglābti no ugunsgrēka, kas uzliesmoja pēc dažām dienām un kurā sadegušas ap 900 000 grāmatu (Jansons 1942: 121–122)⁹. Jansons (1959: 2–3) piemin, ka par ugunsgrēkā izglābto materiālu novietošanu drošībā direktors Straubergs rūpējies jau pirmajās dienās un pēc tam tos pārzināja un kārtoja Retumu nodaļas vadītāja Ofēlija Sproģere¹⁰. Vācu okupācijas gados, sākot ar 1941. gada vasaru, palikušais krājums¹¹ tika apvienots ar daudzām citām bibliotēkām, pēc Vācijas parauga nosaucot to par Zemes bibliotēku (*Landesbibliothek*), tomēr, kā piezīmē Dreimane (2021: 28, 46), lai gan budžets bija kopējs, lielākās bibliotēkas, tostarp biedrības bibliotēka, darbojās savrupi. Vēl viens satricinājums, kas skāra biedrības bibliotēkas krājumu, bija 1944. gada rudenī, kad vācu okupanti vērtīgākos izdevumus kastēs mēģināja izvest

⁷ Par šo informāciju pateicos Turaidas muzejrezervāta galvenajai krājuma glabātājai Līgai Kreišmanei.

⁸ Vienā no saviem rakstiem Jansons (1959: 2) piezīmē, ka, cīņām sākoties, dārgumus ievietot seifos darbinieki izlēmuši paši.

⁹ Ugunsgrēks rātsnamā bija postošs un atstāja pēdas sabiedrībā — par to ir uzņemta režisora Anša Epnera dokumentālā filma „Monumente“ (1984).

¹⁰ Ofēlija Sproģere bija Zemes bibliotēkas darbiniece, 1943. gada jūnijā salaulājusies ar Jansonu, tomēr jau 1944. gada rudenī devusies trimdā (Dreimane 2021: 122).

¹¹ Domājams, 48 987 vienības (Dreimane 2009: 53).

uz Vāciju.¹² Aina Štrāle (2009: 42) secina, ka līdz ar to beidzās laiks, kad biedrības krājums lasītājiem bija pieejams kā atsevišķa struktūrvienība, jo vēlāk tā netika saglabāta esošajā sastāvā, bet tika iekļauta citu bibliotēku krājumā, grāmatas nonāca lielākoties tag. Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas plauktos. 1945. gadā krājums nodots Valsts vēsturiskajai bibliotēkai (Zaļuma 2019: 58). Tātad mainīgo kara gadu notikumi stipri skāra Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības krājumu, un būtu visai ticams, ka 1671.–1673. gada rokasgrāmata no krājuma atdalījusies šajā laikā.

Lai gan varētu izjust nožēlu, ka rokasgrāmata, kas kopš 1981. gada atrodas Turaidā, līdz šim nav tikusi pamanīta un tāpēc nav iekļauta jaunākajos pētījumos¹³, tomēr daudz lielāks ir prieks, ka kara laikā vai 1941. gada 29. jūnija ugunsgrēkā tā nav gājusi bojā. Bet kāpēc šis eksemplārs ir tik svarīgs? Vispirms jau tāpēc, ka tas ir vienīgais šobrīd zināmais 1671.–1673. gada Vidzemes luterāņu rokasgrāmatas eksemplārs pilnā iesējumā¹⁴ un tā parādīšanās zīmīgi samazina pētniekiem nepieejamo 17. gs. grāmatu skaitu. Pēc SLV kopkataloga un jaunāko pētījumu datiem, līdz šim bija pieejamas divas konvolūta daļas, kas, visticamāk, tika izplatītas atsevišķi vēl pirms paša konvolūta izdošanas¹⁵. Šīs daļas ir Georga Manceļa tulkotās *Die Sprüche Salomonis* (1672), kas tiek glabātas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā (SLV: 32; inv. Nr. 16682), un *Das Hauß=Zucht= und Lehr=Buch Jefu Syrachs* (1671), kas 2017. gadā uzīta Lundas Universitātes bibliotēkā Zviedrijā (Kazakēnaitē 2020). Lai gan SLV (37. sadaļā) lasāms, ka vēl viens ceturtais rokasgrāmatas izdevums atrodas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā (inv. Nr. 16622), patiesībā tas ir defektīvs piektais,

¹² Jansons (1959: 3) atceras, ka darbiniekiem toreiz bija daudz rūpju, krājumu glābnot un bēdinot seifos, dažiem bija jāslēpj grāmatas un atsūtītājās kastēs viena otra vērtīga izdevuma vietā jāsaliek kādas citas grāmatas.

¹³ Par rokasgrāmatas trūkumu savos pēdējo gadu pētījumos ieminējušies daudzi, sal. Grudle 2016, Kazakēnaitē 2019, Andronova 2020 u. c., tāpat tā palika ārpus SLV.

¹⁴ Jāpiebilst, ka konvolūta dalīšana aligātos ir nosacīta. Vietām norādīts, ka rokasgrāmatas sastāv no sešiem, septiņiem vai astoņiem aligātiem. Tas ir tāpēc, ka pašā grāmatā sanumurētas astoņas daļas (sk. 1. attēlu), bet SLV kopkatalogā atrodamas sešas pozīcijas (pirmās trīs attēlā redzamās pozīcijas tika uzskatītas par perikopju krājuma apakšdaļām). Tomēr, kad skaitām daļas, kam ir atsevišķas pilnas noformētas titullapas, jārunā par septiņiem aligātiem, sk. Buce 2020: 14.–17. lpp.

¹⁵ Sk. Napiersky (1831: 28) un Augstkalns (1930: 110).

1685. gada, perikopju izdevums bez titullapas. To var apgalvot, ne tikai salīdzinot ar atkalatrasto eksemplāru, bet arī vienā no lappusēm izlasot drukāto piezīmi par iepriekšējo, proti, 1673. gada, izdevumu: (*Die weil in dem Exemplar Anno 1673. die Epistel [...] ausgelassen und in diefem jetzigen Druck an gehörigen Ohrt nicht gefetzt worden / hat man folches hieher drücken wollen.*).¹⁶ Pārējo 1671.–1673. gada Vidzemes luterāņu rokasgrāmatas daļu eksemplāri vismaz līdz šim nav zināmi, kaut ir ticams, ka citviet Latvijā vai pasaulē kāds vēl varētu būt noslēpies.

Tātad, izņemot dažu lappušu faksimilus¹⁷, šobrīd vienīgi Turaidas eksemplārs pētniekiem ļauj ieskatīties tādās grāmatās kā otrais Georga Manceļa Zālamana sakāmvārdu izdevums (1672), trešais katķisma (1671), Jeruzālemes izpostīšanas stāstu (1671), perikopju un pasijas (1673) pilnveidotais tulkojums, ceturtais Vidzemes luterāņu dziesmu grāmatas laidieni (1671), kurā pirmo reizi ievietotas arī Kristofora Firekera tulkotās dziesmas, un, laikam vissvarīgāk, — Heinriha Kleinšmita *Lattweefcho Pataro=Ghrāmata* (1672) pirmizdevums. Tieši šī grāmata ir pirmais luterāņu izdevums ar titullapu latviešu valodā, un domājams, ka ar to valdošā šķira grāmatas sāka adresēt pašiem latviešiem (Apīnis 1977: 59).

2. Grāmatas izdevēja priekšvārds kā viens no tās tapšanas vēstures avotiem

Vēl viena rokasgrāmatas daļa, kas šobrīd zinātniekiem pieejama tikai Turaidas eksemplārā, ir grāmatas izdevēja Heinriha Besemesera (*Heinrich Bessemesser*) priekšvārds.¹⁸ Tiesa, tā būtiskākās daļas, kas attiecas uz grāmatas izdošanu, brīvs tulkojums bija un ir pieejams arī Strauberga (1936b: 630) rakstā, taču, lasot visu priekšvārdu, no tā izriet vēl dažas ar grāmatas iespiešanu saistītas detaļas.

Lai gan pastāv uzskats¹⁹, ka rokasgrāmata tapusi pēc izdevēja ierosmes, no 1673. gada 6. janvāra priekšvārda uzzinām, ka sākumā viņš neesot gribējis

¹⁶ Par kādreiz piezīmei pievērsto uzmanību ļoti pateicos prof. dr. Pēterim Vanagam.

¹⁷ Piem., atrodamus Bērziņa (1928: 159, 177, 180, 206–209, 223) rakstā.

¹⁸ Turaidas eksemplāra fotokopija un teksta tulkojums latviešu valodā atrodams šī raksta pielikumā.

¹⁹ Sk. Straubergs 1936b: 628; Apīnis 1977: 59 u. c.

tai ķerties klāt, jo „vienkāršo ļaužu“ aprindās iecienīta bija Mollīna, nevis Mancelļa grāmata, ko atzinuši daudzi mācītāji:

„Ob ich wol anfangs wenig Luft darzu gehabt, weil bey dem gemeinen Mann alhier dieses des Mancelii für jenem Mollinifchen Hand=Buch faßt verächtlich bißhero gewesen, und ich dañenhero nichts als Verlußt der Arbeit un der groffen Verlags=Koften mich befahren können, zugefchweigen, daß ohne dieß die Lettifchen Bücher langfam abgehen, auch ins gemein das Bücher=kauffen für unnöhtig bey jedermänniglich gehalten wird.“

(Besemeser 1673: [3]. lpp.)²⁰

Kā īsts izdevējs, Besemesers baidījies par grāmatas neatmaksāšanos un pirms darba uzsākšanas pārliecinājies Rīgas pilsētas konsistorijā, ka tieši jaunā grāmata tiks izmantota baznīcā un skolās, bet visas pārējās, kas neatbilst šim izdevumam, tiks no tām izņemtas (vairāk sk. pielikumā). Visizsmēļošāk 1671.–1673. gada grāmatas tapšanai ir izsekojis Straubergs (1936a un 1936b), kurš uzskatīja, ka grāmatas tapšanas vēsture ir pietiekami skaidra. Pēc viņa (1936b: 628) paustā, process sācies ar Besemesera vēlmi vispirms izdot dziesmu grāmatu, kas konsistorijas sēdēs pārspriests vēl 1670. gada 26. jūlijā (sk. 3. attēlu), pieminot dziesmu sagādi no Kurzemes.²¹ Taču jau 1670. gada 10. novembrī Rīgas pilsētas konsistorijā tika apspriests izdevēja iesniegums izdot jaunu pilnas Mancelļa rokasgrāmatas izdevumu (sk. 4. attēlu), bet dziļāka tās apspriede esot notikusi 23. novembrī.²²

²⁰ Inetas Balodes tulkojumā (sk. arī pielikumā): „Atklāti runājot, sākotnēji es nejutu īpašu aicinājumu, jo salīdzinājumā ar Mollīna rokasgrāmatu šīs Mancelļa darbs vienkāršo ļaužu aprindās līdz šim kopumā nav izpelnījies pienācīgu atzinību. Saskatīju vien lieku darbu un sagaidāmās lielās izmaksas saistībā ar izdošanu, nemaz nerunājot (*par faktu*), ka grāmatas latviešu valodā tiek iztirgotas lēni, jo visā visumā grāmatu iegādi vienkāršais cilvēks uzskata par lieku.“

²¹ Strauberga (1936b: 629) rakstā norādīts 25. jūlijs, tomēr pēc konsistorijas arhīva apskates secināms, ka līdzīgs dokuments, ko viņš atstāstījis minētā vietā, datēts ar „Am 26 Julij aō 1670“ (fonds Nr. 1377, apraksts Nr. 1 (1. sējums), lieta Nr. 4, *Consistorialia* (1665–1672), [278.] lpp.), sk. 3. attēlu.

²² Tā kā Strauberga rakstā trūkst atsauci, jāatzīst, ka šo dokumentu pagaidām vēl neesmu redzējusi, jo tas esot saglabājies nevis konsistorijas protokolu daļā, bet kādās „mācītāja E. Ludviga piezīmēs“ (Straubergs 1936b: 629).

26 Julij 1670

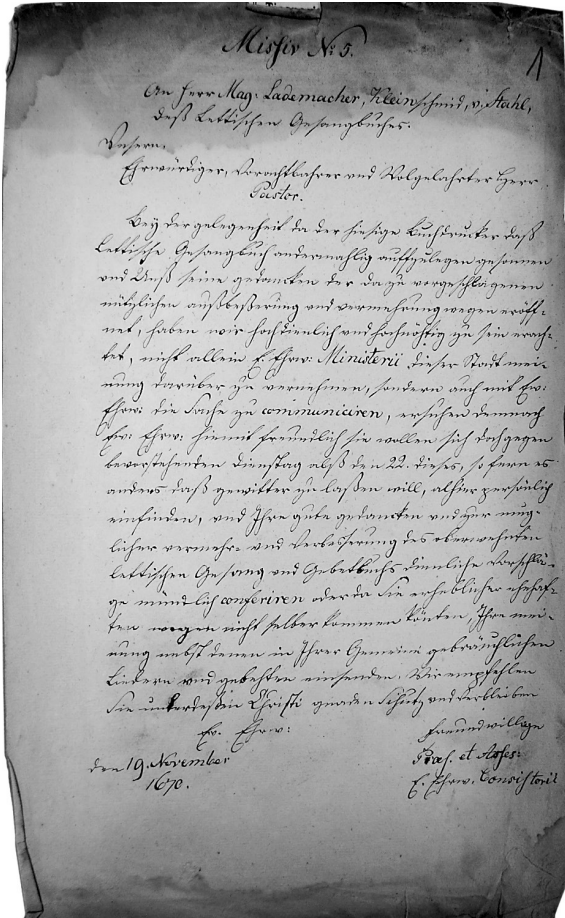
Handwritten text in Latin script, beginning with "Hic incipit..." and ending with "...finis".

3. attēls. Rīgas pilsētas konsistorijas 1670. gada 26. jūlija dokumenta izvilums (sākums un beigas) par Vidzemes dziesmu grāmatas izdošanu (LVVA, 1377. fonds, 1. (1. sējums) apraksts, 4. lieta, Consistorialia (1665–1672), [278.] un [282.] lpp.)

Am 10 Novemb: Anno 1670

4. attēls. Rīgas pilsētas konsistorijas 1670. gada 10. novembra dokuments par Besemesera ieceri izdot rokasgrāmatu (LVVA, 1377. fonds, 1. (1. sējums) apraksts, 4. lieta, Consistorialia (1665–1672), [302.] lpp.)

5. attēls. Vidzemes
konsistorijas 1670. gada
19. novembra
dokuments
(LVVA, 233. fonds,
4. apraksts, 1116. lieta)

Strauberga pieminētajā 10. novembra dokumentā lasām (sk. 4. attēlu), ka izlemts ar izdevēja iesniegumu par pilnu Manceļa rokasgrāmatas izdošanu iepazīstināt arī Heinrihu Lādemaheru, Pēteru Štalu un Heinrihu Kleiņšmitu.²³ Tā kā viņi apspriedē nepiedalījās, ar viņiem bija jāsazinās atsevišķi. Un izrādās, ka tas darīts oficiāli, jo Latvijas Valsts arhīvā esošajā Vidzemes (ne Rīgas pilsētas, kā iepriekšējie) konsistorijas sadaļā vēl atrodams kāds 1670. gada 19. novembra dokuments (arhīva katalogā saukts par

²³ Vācu Heinrich Lademacher, Peter Stahl un Heinrich Kleinschmidt.

norakstu)²⁴, kurš veltīts tieši šiem trim mācītājiem un kurā tikusi pieminēta gan dziesmu, gan lūgšanu grāmata (sk. 5. attēlu). Mācītāji tika aicināti izteikt savas domas par izdevēja ieceri izdot uzlaboto un papildināto grāmatu un tikties „nākamajā otrdienā, 22. šī [mēneša dienā]“²⁵. Liekas, ka šis teikums ielūgumā runā pretī Strauberga (1936b: 629) teiktajam, ka mācītāju apspriede notikusi 23. novembrī, jo tie uz tikšanos aicināti 22. novembrī. Bet var jau būt, ka sapulce tika pārcelta. To būs iespējams apstiprināt, kad tiks uzietas Strauberga minētās E. Ludviga piezīmes.²⁶

No iepriekš citētās priekšvārda vietas izriet vēl cits interesants fakts — ar iepriekšējo Manceļa tulkojumu „vienkāršie ļaudis“ nav bijuši apmierināti un priekšroku devuši Mollīnam, t. i., 1615. gada izdevumam. Varbūt šī uzskata dēļ grāmatas rediģēšanā bija piesaistīta vesela virkne mācītāju, kā Bruno Hānenfelds, Georgs Ulrihs, Johans Vēdemeiers u. c.²⁷, kuriem, šķiet, bija svarīga vieta grāmatas gatavošanas procesā, jo „atbrīvošana no daudzām kļūdām“ uzsvērtā arī lielākajā daļā titullapu.²⁸ Līdz ar to nepārsteidz, ka neviens no minētajiem atkārtotajiem izdevumiem konvolūtā nav ievietots bez izmaiņām. Tomēr pēc ieskata Zīraka gudrības grāmatas izmaiņās²⁹ nevar teikt, ka 1671. gada izdevums būtiski atšķiras. Drīzāk tas ir pilnveidots Manceļa tulkojums, kurā redaktori atteikušies no dažām gramatiskajām formām, nomainījuši vai pielikuši klāt vārdus, tā tulkojumu pietuvinot Luterā Bībeles variantam. Droši vien vairāk izmaiņu ir citās daļās, īpaši dziesmu grāmatā, kas tikusi papildināta, bet izmaiņu daudzuma noskaidrošana vēl ir nākotnes darbs pētniekiem, lai gan sākums jau ir.³⁰ Ļoti iespējams, ka konsekventa izmaiņu pētīšana atklās, ko Rīgas mācītāji Manceļa lietotajā

²⁴ Fonds Nr. 233, apraksts Nr. 4, lieta Nr. 1116.

²⁵ „[...] hiermit freundlich Sie wollen sich doch gegen bevorstehenden Dienstag alß den 22. dieses, sofern es anders daß Gewitter zulaßen will, [...]“ (Sk. 5. attēlu.)

²⁶ Tiesa, Rīgas pilsētas konsistorijas dokumentos atrodams 22. novembra apspriedes pārskaits, taču tas veltīts citiem baznīcas jautājumiem, tāpat ticams, ka par rokasgrāmatas izdošanu runāts citā sēdē.

²⁷ Vācu *Bruno Hanenfeld, Georg Ulrich* un *Johann Wedemeier*, vairāk sk. Straubergs 1936b: 629. Domājams, ka piedalījušies arī citi mācītāji (SLV: 37).

²⁸ Piem., Zīraka gudrības grāmatas titullapā rakstīts: „Numehr aber mit Fleiß durch= | gefehen / und von den merklich= | lichften Fehlern gefaubert | worden.“ Paradoksālā kārtā, teiktajā parādījusies korektūras kļūda (*merklichlichften*).

²⁹ Sk. Kazakenaitē 2020.

³⁰ Piem., Bērziņš 1928, Straubergs 1936a utt.

valodā ir uzskatījuši par labojamu, varbūt tiks konstatētas kādas toreizējā Rīgā runātās latviešu valodas iezīmes.

Besemesera priekšvārda beigās izklāstītas arī dažas svarīgas iespēšanas procesa nianšes:

„Und folches alles in diefem neuen Format in Octavo fo viel bekwemer zu verfaffen / hab ich ferner einen fonderbaren / 3war engen / je-| | doch auch fcheinbahren und laßerlichen Typum herangefchaffet / die darzu nohtdürfftige fignirte Buchftaben / weil felbige Matern in keiner Schrifftgiefferey anzutreffen und auch hiefiges Orts keine profefion damit zu machen ftehet / nicht ohne vielfältige und langweilige Arbeit felbft gefchnitten und gegoffen / und alfo nichts wollen ermangeln laffen / was meines Theils zu diefes Buches befferer Ausfertigung kōnte erfodert werden / nicht zweiffelnd / es werde fo wol das bekwemere Format als die nützliche Vermehrung bey vielen angenehm und erbaulich feyn.“

(Bessemeser 1673: [3].–[4.] lpp.)³¹

Kā pietāv izdevēja priekšvārdam, ne reizi vien Besemesers tajā uzsveris grāmatas parocīgo formātu, jo pirmo reizi Vidzemes luterāņu rokasgrāmata iznākusi *in octavo* (iepriekšējās iznāca *in quarto*) formātā. Arī tās šrifts atšķiras, jo, kā piezīmē pats Besemesers, „esmu sarūpējis arī īpašu, tiesa, blīvāku, taču labi izceltu un salasāmu, šriftu“. Tomēr vēl zīmīgāk ir tas, ko viņš minējis pēc tam: „[...] kā arī nepieciešamos marķētos burtus. [...] es pats (tiesa, pēc vairākkārtējiem un ilglaicīgiem mēģinājumiem) tos izgribu un atlēju.“ Par šiem īpašajiem un izdevumam nepieciešamajiem marķētajiem burtiem (domājams, tostarp virgulētajiem burtiem) ir rakstījuši jo daudzi³², bet Augstkalns (1933: 57) pat izteicies, ka „tam ir pavisam neticami piemēri“. Jaunākajā pētījumā par Firekera rakstību Pēteris Vanags (2010: 122–123)

³¹ Inetas Balodes tulkojumā (sk. arī pielikumā): „Lai visu ietilpinātu jaunajā oktāva formātā, kas ir daudz parocīgāks, esmu sarūpējis arī īpašu, tiesa blīvāku, taču labi izceltu un salasāmu šriftu, kā arī nepieciešamos marķētos burtus. To sagataves nevienā burtlietuvē nebija atrodamas un arī pie mums ar (to izgatavošanu) neviens nenodarbojas, tāpēc es pats (tiesa, pēc vairākkārtējiem un ilglaicīgiem mēģinājumiem) tos izgribu un atlēju. Tātad vēlējos, lai grāmata būtu (pēc iespējas) pilnīga un tajā netrūktu nekā, ko es būtu varējis darīt šā izdevuma uzlabošanai. Visādā ziņā, tai ir gan ērtāks formāts, gan noderīgi papildinājumi, kas iepriecēs un garīgi pacilās jo daudzus.“

³² Bērziņš 1928; Augstkalns 1933; Draviņš 1957; Vanags 2010 utt.

norāda — lai gan virgulu savos drukātajos darbos izmantojis jau Mancelis, tās izmantošanas biežums Firekera rokrakstā un pēc tam arī iespiestajos darbos (tostarp Turaidas eksemplārā) ir daudz lielāks. Piem., ar virgulu apzīmēti ne tikai mikstie līdzskaņi, kā ir jau Mancelim, bet arī garie patskaņi saknes zīlēs. Un viena no tiem — garā patskaņa /ē/ — virgulēšanas veids nebija zināms (Vanags 2010: 123), jo, kaut Augstkalna rakstā (1933: 57) pieminēts, tas nav atspoguļots grafiski, tāpat tas nav redzams Bērziņa (1928) raksta faksimilos. Lai gan vispār virgulēto burtu izmantošana nebija unikāla parādība (Vanags 2010: 126), kā varam spriest pēc Besemesera teiktā, tie viņam bija izaicinājums, jo „to sagataves nevienā burtlietuvē nebija atrodamas“. Taču viņš tās ir sagādājis, jo vēlējis, „lai grāmata būtu pilnīga un tajā netrūktu nekā“. Tas ir zīmīgi, jo, sekodams šim uzskatam, viņš grāmatā ir vismaz daļēji ievērojis Firekera rokrakstu ortogrāfiju, kas tieši šajā izdevumā pētniekiem pirmo reizi redzama drukātā veidā.

Nobeigumā vēlreiz jāuzsver, ka atkalatrastais 1671.–1673. gada Vidzemes luterāņu rokasgrāmatas eksemplārs sniedz daudz vērtīgu ziņu latviešu rakstu valodas un vēstures pētniekiem, un, kad rokasgrāmata būs izpētīta, tā pavērs plašāku 17. gadsimta ainu. Ar Turaidas muzejrezervāta gādību kopš šī gada izdevums ir pieejams visiem interesentiem un, cerams, piesaistīs pētniekus jauniem pētījumiem.

Avoti un literatūra

- Andronova, Everita. 2020. Georgs Dreselis (1654–1698) un viņa „Swähta Bährno=Mahziba“ (1682) Georga Manceļa valodas fonā. *Baltu filoloģija*, 29(2), 7–31.
- Apinis, Aleksejs. 1977. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsākumiem līdz 19. gs. beigām*, Rīga: Liesma.
- Augstkalns, Alvilis. 1930. Veclatviešu rakstu apskats, *RLB ZK Rakstu krājums* 20, 92–137.
- Augstkalns, Alvilis. 1933. Mūsu vecie raksti, *Filoloģijas materiāli*, Rīga: Latvijas Universitātes filoloģijas un filozofijas studentu biedrība „Ramave“, 41–58.
- Besemeser, Heinrich. 1673. [Priekšvārds], *Lettifches VADE MECUM, oder Hand=Buch. Außgefertiget In RIGA/ Cum Gr.:& Priv:S.R.M.Svec. M. DC. LXXIII*.
- Bērziņš, Ludis. 1928. Kristofors Füreckers un viņa nozīme latviešu literatūrā. *Filologu Biedrības Raksti* 8, 145–224.
- Buce, Ināra. 2020. Reliģisko izdevumu katalogs 1671–1992 [bibliogrāfiskie apraksti un attēli]. In Līga Kreišmane (sast.), *Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā*, Rīga: Dardedze Hologrāfija, 11–116.
- Draviņš, Kārlis. 1957. Par Kristofora Firekera grafikas sistēmu un pareizrakstību. *Språkliga Bidrag. Meddelanden från seminarierna i slaviska språk, jämförande språkforskning, finsk-ugriska språk och östasiatiska språk vid Lunds Universitet* 2(8), 42–93.

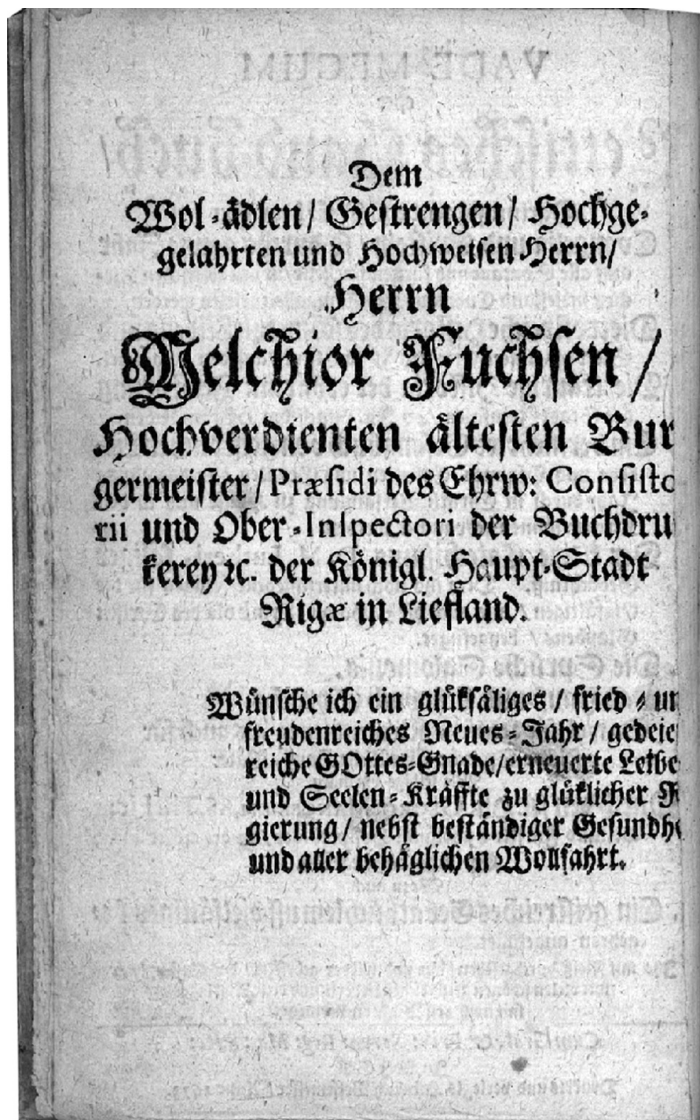
- Dreimane, Jana. 2009. Latvijas Nacionālā bibliotēka 1944.–1953. gadā. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskie raksti*. Rīga, 51–67.
- Dreimane, Jana (sast.). 2021. *Valsts bibliotēkas darbinieki 1919–1944: Biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- Grudule, Māra. 2017. *Latviešu dzejas sākotne 16. un 17. gadsimtā kultūrvēsturiskos kontekstos*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Holcmanis, A. 1992. Aleksandrs Jansons: [vēsturn. (1916–1991) piemiņai], *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 3, 204–206.
- Jansons, Aleksandrs. 1942. Pilsētas bibliotēkas sadegušās vērtības. *Izglītības Mēnešraksts* 4, 121–122.
- Jansons, Aleksandrs. 1959. Bibliotēka kultūras sardzē. *Dzimtenes Balss* 71, 2–4.
- Kazakēnaitē, Ernesta. 2019. *XVI–XVII a. liuteronų latviškių Biblijos fragmentų sąsajos su Glūcko Biblijos vertimu (1685–1694)*. Promocijas darbs. Vilniaus universitetas.
- Kazakēnaitē, Ernesta. 2020. The discovered book *Das Hauß=Zucht= und Lehr=Buch Jefu Syrachs* (1671) by Georg Mancelius and its relations with earlier publications, *Baltistica* 55(2), 331–354.
- Kreišmane, Līga. 2020. *Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā*, Rīga: Dardedze Hologrāfija, 2020.
- Napiersky, Carl Eduard. 1831. *Chronologischer Conspect der Lettischen Litteratur von 1587 bis 1830*. Mitau: J. F. Steggenhagen.
- SLV = *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855: kopkatalogs = Die älteren Drucke in lettischer Sprache 1525–1855: Gesamtkatalog*. Aut. kol. S. Šiško vadībā, zin. red. A. Apinis. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 1999.
- Straubergs, Jānis. 1936a. *Latviešu pirmās dziesmu grāmatas*. Rīga: Latvijas Universitātes filoloģijas un filozofijas studentu biedrība „Ramave“.
- Straubergs, Jānis. 1936b. L. Kannenberga vārdnīca un Firekera manuskriptu liktenis, *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 12, 627–639.
- Štrāle, Aina. 2009. Latvijas PSR Valsts bibliotēka pirmajā padomju okupācijas gadā: 1940–1941. *Latvijas Nacionālās bibliotēkas Zinātniskie raksti*. Rīga, 32–50.
- Vanags, Pēteris. 2010. *Erstlinge lettischen Drucks* — Kristofora Firekera rakstība iespīestā veidā. *Baltistica* 45(1), 119–128.
- Zaļuma, Kristīne. 2019. *Neredzamā bibliotēka: Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.
- Zanders, Viesturs. 2007. Zinātnisko biedrību bibliotēkas Latvijā (19.–20. gs.) un to likteņi. *Latvijas Universitātes raksti* 716. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 47–62.

Ernesta Kazakēnaitē
 Baltistikos katedra
 Baltijos kalbų ir kultūrų institutas
 Filologijos fakultetas
 Vilniaus universitetas
 Universiteto g. 5, LT-01131, Vilnius, Lietuva
 ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt

Pielikums

1671.–1673. gada Vidzemes rokasgrāmatas
izdevēja Heinriha Besemesera priekšvārds

Turaidas muzejrezervāta eksemplārs (sign. SM 9619)

1671.–1673. gada Vidzemes rokasgrāmatas izdevēja priekšvārda tulkojums latviešu valodā, ko ar labu prātu veikusi prof. dr. **Ineta Balode**.

Godātajam, visu cienītajam, augsti mācītajam un viedajam
kungam

Melhioram Fuksam,

karaliskās Vidzemes galvaspilsētas Rīgas nopelniem
bagātajam vecākajam birģermeistaram, pilsētas augsti godātās
konsistorijas prezidentam un Rīgas grāmatu spiestuves
galvenajam inspektoram.

Vēlu laimīgu, mierpilnu un priecīgu Jauno gadu, ar vēlīgu Dievpalīgu atjaunotus miesas un gara spēkus veiksmīgai valdīšanai, kā arī labu veselību un vispārīgu labklājību.

**Wol:ädler / Gestrenger / Hochgelahrter und
Hochweiser Herr / mächtiger Förderer.**

Weltkündig ist es / in was Noht
und Drangsal diese gute Stadt Riga
für sechzehn Jahren durch die Musko-
witsche Belägerung gerathen / und wie
sie durch Gottes sonderbahren Bey-
stande davon entfreiet worden. Wann nun bei solchem
Zustande ohne Zweifel alle fromme Christen Gott dem
Herrn in ihrem Herzen ein Gelübde der Beforderung
aller Gottsätigkeit abgestattet / (wie in dergleichen Fällen
zu geschehen pfleget /) hat solches / nebst bußfertigem Seuf-
zen und bäten / zur Versöhnung Göttlichen Zorns und
Abwendung gänglicher Zerrüttung freylich viel geholfs-
sen: Sintemahl die gemeine Stadt und Land / plagen
von Gott gemeiniglich verhenget werden / die Men-
schen / Kinder dadurch zu rechtschaffener Lebensbesserung
und zum Vorsatz alles guten aufzumuntern / damit sie zur
schuldigen Dancbarkeit die Ehre Gottes und des Chris-
tenthumbs aufnehmen mit getreuem Fleisse besodern
mögen. Was kan aber Gott dem Herrn zu angeneh-
mern Ehren gereichen / und ihm baas gefallen / als wann
man sich nicht allein der seinigen / umm ihre ewige Wohl-
fahrt zu erbauen: sondern auch des armen unverständi-
gen Hauffens / der einfältigen Dienst und Arbeits-Leute
nach Vermögen gebürlich annimt / und denenselben
behülfflich ist / daß sie immer mehr und mehr in Erkän-
niß ihres ewigen Heils / und fleissiger Beobachtung ihrer
Seelen

Augsti godātais, visu cienītais, mācītais un viedais kungs!

Ietekmīgais atbalstītāj!

Visai pasaulei ir (*labi*) zināms, kādas nedienas un postījumus sešpadsmit gados (*mūsu*) mīļotajai pilsētai Rīgai ir sagādājis moskovītu aplenkums, un kā, pateicoties neizdibināmam Dieva atbalstam, pilsēta no tā tikusi atpestīta. Nav šaubu, ka šādos apstākļos visi dievbijīgie kristieši no sirds raidījuši Dievam tam Kungam ticības un paļāvības apliecinājumus (kā šādos gadījumos parasts), tādēļ arī lūgšanas un grēku nožēlošana ir palīdzējusi mazināt Dieva dusmas un acīmredzot līdzējusi novērst pilnīgu iznīcību. Ja Dievs pilsētai un laukiem uzsūtījis vispārīgu postu, tad laikam tādēļ, lai mudinātu cilvēkus uz nopietnām dzīves pārmaiņām un uz jaunu apņemšanos, veicinot, ka tie nemitīgā centībā un ar vislabākajiem nodomiem padevīgā pateicībā apzinās Dieva godību un (*seko*) kristietībai. Tomēr, ko piedāvāt Dievam tam Kungam par godu? Kas būtu pēc viņa prāta? (*Šķiet*), ka ne tikai uzmundrinājums un ierosme sev līdzīgo aprindās, bet arī mērķtiecīga pievēršanās un palīdzība nabaga neizglītotiem ļaudīm — vienkāršiem kalpa cilvēkiem un strādniekiem, lai arī viņi arvien ciešāk apzinās savas pestīšanas un dvēseles kopšanas (*nozīmību*).

Zuschrift.

Seelen Wohlfahrt zu nehmen? Wie dann insonderheit unsere höchstgeehrte Stadt-Obrigkeit (welches mit sonderbarem Ruhm anzuführen) Sich hierinnen wollens ständlich erwiesen / und bißhero nichts unterlassen hat / was zu fleißiger Bestellung und Unterhalt des Predigts Ampts / auch guter Schulen / für das einfältige Diensts und Arbeits-Volck hiesiger Orien / so wohl auff dem Lande als in der Stadt in Lettischer Landssprache erfordert wird. Dannenhero ist und auch die Kinder unter ihnen eine weit bessere und reichere Wissenschaft in ihrem Catechismo / und in den nöthwendigen Glaubens-Articulen / ja ein mehrer Erkenntnuß Gottes und ihrer selbst erlangen / als sich weiland zu unserer Vorfahren Zeiten bey alten Leuten gefunden hat. Welches ferner zu unterhalten und zu erweitern iderman ihm billig läßt angelegen seyn. Wie dann / solchem nach / Christliche Herzen nicht damit vergnügt sind / daß man den mündlichen Unterricht in öffentlichen Versammlungen treibet / sondern bemühen sich auch gewisse Bücher in Lettischer Sprache heraus zugeben / daraus die Kinder in der Jugend im Lesen unterrichtet / und hernach ein jeder zu Hause ihm selbst und andern das angezündete Licht der Erkenntnuß weiter könne unterhalten helfen; sintemahl bekand / wie nicht ein Christ allein durchs Gehör Göttliches Wortes erbauet werde; sondern auch / wie ihm das Lesen nützlicher Bücher mächtig zu statten komme / massen nebst Zeugnuß der Alten / die vielen Exempel / und die Erfahrung ein solches zur gnüge an den Tag leget. Demnach aber nunmehr ein Mangel dieser Bücher verspüret wird / als hab auch ich das meinige nach Vermögen in dieser Sache herbey tragen / und auff Einrahren vornehmer Leute / dieses gegenwer.

Šajā lietā savu krietno attieksmi jo sevišķi ir izrādījis mūsu pilsētas augsti godājamais vadonis (kas īpaši uzteicams) un līdz šim bez ievērības nav atstājis neko, kas būtu nepieciešams, lai bez vilcināšanās aizpildītu sludinātāja amata (*vakances*) un tās uzturētu, tāpat arī, lai ierīkotu labas skolas vienkāršajiem latviešu ļaudīm — parastiem darba darītājiem un kalpotājiem gan tuvējos lauku apvidos, gan pilsētā. Jo tagad pat viņu bērni gūst daudz labākas un pilnīgākas zinības katehismā un nepieciešamajos ticības jautājumos, turklāt spēj labāk iepazīt Dievu un izzināt paši sevi, nekā tas bija agrākajos priekšteču laikos un vērojams pie mūsu vecajiem ļaudīm. To visu uzturēt un vērst plašumā lai ikviens izjūt kā pienākumu. Ja tomēr pēc visa pieminētā kristīgās sirdis neapmierinās ar to vien, ka mutiskā mācība notiek (*tikai*) publiskos pasākumos, bet cenšas izdot arī grāmatas latviešu valodā, no kurām jau mazi bērni tiek apmācīti lasīšanā, bet pēc tam katrs savās mājās sev un citiem iedegto izziņas gaismekli palīdz uzturēt arī turpmāk, tad tikai tāpēc, ka izsenis ir zināms — kristietis tiek uzmundrināts un rosināts ne tikai caur Dieva vārdu uzklaušīšanu; viņam ļoti par labu nāk arī noderīgu grāmatu lasīšana, kā to spilgti apliecina vecāko ļaužu (*izteikumi*), daudzi piemēri un arī (*gūtā*) pieredze. Tomēr mūsu dienās ir jūtams šādu grāmatu trūkums, tāpēc arī es iespēju robežās vēlējos sniegt savu artavu šajā lietā un pēc godājamu ļaužu aicinājuma

Zuschrift.

Seelen Wohlfahrt zu nehmen? Wie dann insonderheit unsere höchstgeehrte Stadt-Obrigkeit (welches mit sonderbarem Ruhm anzuführen) Sich hierinnen wollens ständlich erwiesen / und bißhero nichts unterlassen hat / was zu fleißiger Bestellung und Unterhalt des Predig Ampts / auch guter Schulen / für das einfältige Diensta und Arbeits Volck hiesiger Orien / so wohl auff dem Lande als in der Stadt in Lettischer Landssprache erfordert wird. Dannenhero ist und auch die Kinder unter ihnen eine weit bessere und reichere Wissenschaft in ihrem Catechismo / und in den nothwendigen Glaubens-Artickeln / ja ein mehrer Erkänntuß Gottes und ihrer selbst erlangten / als sich weiland zu unserer Vorfahren Zeiten bey alten Leuten gefunden hat. Welches ferner zu unterhalten und zu erweitern iderman ihm billig läßt angelegen seyn. Wie dann / solchem nach / Christliche Herzen nicht damit vergnügt sind / daß man den mündlichen Unterricht in öffentlichen Versammlungen treibet / sondern bemühen sich auch gewisse Bücher in Lettischer Sprache heraus zugeben / daraus die Kinder in der Jugend im Lesen unterrichtet / und hernach ein jeder zu Hause ihm selbst und andern das angezündete Licht der Erkänntuß weiter könne unterhalten helfen: sintemahl bekand / wie nicht ein Christ allein durchs Gehör Göttliches Wortes erbauet werde; sondern auch / wie ihm das Lesen nützlicher Bücher mächtig zu statten komme / massen nebst Zeugniß der Aeltehen / die vielen Exempel / und die Erfahrung ein solches zur gnüge an den Tag leget. Demnach aber nunmehr ein Mangel dieser Bücher verspüret wird / als hab auch ich das meinige nach Vermögen in dieser Sache herbey tragen / und auff Einrahren vornehmer Leute / dieses gegenwer-

no jauna izdot un ērtā formātā nodrukāt šo darbu, proti, augsti godātā aizgājēja Georga Manceļa kunga Vade mecum jeb Latviešu rokasgrāmatu. Atklāti runājot, sākotnēji es nejutu īpašu aicinājumu, jo salīdzinājumā ar Mollīna rokasgrāmatu šis Manceļa darbs vienkāršo ļaužu aprindās līdz šim kopumā nav izpelnījies pienācīgu atzinību. Saskatīju vien lieku darbu un sagaidāmās lielās izmaksas saistībā ar izdošanu, nemaz nerunājot (*par faktu*), ka grāmatas latviešu valodā tiek iztirgotas lēni, jo visā visumā grāmatu iegādi vienkāršais cilvēks uzskata par lieku. Galu galā, sekojot augstākstāvošo apliecinājumam, ka pēc (*papildu*) apstrādes šis jaunais minētās grāmatas izdevums (jo, pirmām kārtām, to kā vispareizāko un visnoderīgāko atzīstot daudzi mācītāji un baznīcas priekšstāvji) tiks ieviests mūsu latviešu baznīcās, bet visi pārējie, kas neatbilst šim izdevumam, tiks izņemti no baznīcām un skolām, es ar mierīgu sirdi ķēros pie darba, un tagad, paldies Dievam, to, kā vēlēs, esmu pabeidzis. Lai sekmētu izdevuma (*popularitāti un*) atzinību, esmu uzlabojis dziesmu grāmatu, (*papildinot to*) ar vairākām pacilājošām dziesmām, kā arī iepriekšējam sešdaļīgajam Manceļa kunga, lai miers viņa pišļiem, izdevumam pievienojis viņa paša latviešu valodā pārceltos Zālamana sakāmvārdus, kā arī lūgšanu grāmatiņu, kuru kāds šās zemes mācītājs pēc mana neatlaidīgā lūguma, taču vienlīdz labprātīgi un ar prieku sarakstījis, lai rosinātu uz apcerīgām pārdomām vienkāršos ļaudis. Lai visu ietilpinātu jaunajā oktāva formātā, kas ir daudz parocīgāks, esmu sarūpējis arī īpašu, tiesa blīvāku, taču

Zuschrift.

doch auch scheinbahren und läserlichen Typum herangeschaffer / die darzu nothdürfftige signirte Buchstaben / weil selbige Matern in keiner Schriftgießerey anzutreffen und auch hiesiges Orts keine profeseion damit zu machen stehen / nicht ohne vielfältige und langweilige Arbeit selbst geschnitten und gegossen / und also nichts wollen ermangeln lassen / was meines Theils zu dieses Buches besserer Ausfertigung kente erfordert werden / nicht zweiffelnd / es werde so wol das bekümmere Format als die nützliche Vermehrung bey vielen angenehm und erbaulich seyn.

Erw. Wol-ädl. Gestr. Herrl. aber / als welche viel Jahr hero bey Dero hohen Ampts-Geschäften mit vielfältiger Unruh und Beschwär die Ober/Inspection dieser Buchdruckerey und derselben Censur verwalte / und das vormahls zerfallene Druckererwert zu Beforderung des Gottes/Dienstes sorgfältig hat wollen aufrichten und unterstützen / mich aber auch bey meinem mühsamen Veruff und ertheilten Privilegien bißher großgünstig schützen helffen; hab ich diese neue Auflage des Lettischen Wercks zum Zeichen eines danckwilligen Gemüths zu eignen; und unter deroselben hochberühmten Nahmen verbessert an Licht stellen wollen / dehmärtig bittend / solches sothaner Meinung hochgeneigt anzunehmen und mich ferner in Dero hohe Gunst und Patrocinium einzuschließen! Altermassen dieselbe ich igt und allezeit Göttlicher Gnaden Obhut zu glücklicher Regierung auch beständiger Leibes- und Seelen Wohlfahrt gerreulichst empfehle / verbleibend

Dero Magnific:

Riga den 6. Jan.
Anno 1673.

Unterdienstlichst Treuegestieffener
Heinrich Bessemer /
E. C. und Hochw. Raths bestallter Buchdrucker.

labi izceltu un salasāmu šriftu, kā arī nepieciešamos marķētos burtus. To sagataves nevienā burtlietuvē nebija atrodamas un arī pie mums ar (*to izgatavošanu*) neviens nenodarbojas, tāpēc es pats (tiesa, pēc vairākkārtīgiem un ilglaicīgiem mēģinājumiem) tos izgribu un atlēju. Tātad vēlējos, lai grāmata būtu (*pēc iespējas*) pilnīga un tajā netrūktu nekā, ko es būtu varējis darīt šā izdevuma uzlabošanai. Visādā ziņā, tai ir gan ērtāks formāts, gan noderīgi papildinājumi, kas iepriecēs un garīgi pacilās jo daudzus.

Tagad šo jauno izdevumu latviešu valodā esmu savā un tur jau minēto izcilo autoru vārdā uzlabojis un laidis klajā. Kā pateicības zīme šis darbs ir veltīts jums, augsti godātais lēmējvaras kungs, kurš jau daudzus gadus līdzās saviem augtajiem amata pienākumiem īpašu vērību un papildu darbu veltāt šās grāmatu spiestuves uzraudzībai un cenzūrai, un tiklab Dieva kalpības veicināšanai esat apzinīgi vēlējies atjaunot un atbalstīt reiz sabrukušo grāmatu iespiešanas darbu, bet mani esat līdzējis dāsni atbalstīt gan manā grūtajā profesijā, gan piešķirtajās privilēģijās. Pazemīgi lūdzu, ka laipni pieņemat šo veikumu un arī turpmāk neliedzat man savu labvēlību un aizstāvību. Lai (*šis darbs*) sniedz Dieva vēlību veiksmīgai valdīšanai un sekmē miesas un gara labklājību,

Cienā (*un padevībā*):

Rīgā, 1673. gada
6. janvārī

Pazemīgi uzticamais
Heinrihs Besemesers
Viņa Augstības augsti godātās rātes
ieceltais grāmatu iespiedējs.

SUMMARY

The Rediscovered Livonian Lutheran Handbook (1671–1673) and its Publisher's Foreword

Ernesta KAZAKĒNAITĒ

The Livonian Lutheran Handbook, published in 1671–1673, was until now considered to be not extant (SLV, 37). However, as early as the 3rd decade of the 20th century a copy was registered in the Baltic Society of Historical and Antiquity Researchers (*Baltijas vēstures un senatnes pētītāju biedrība*) library in Latvia and briefly described in an article by Ludis Bērziņš (1928). But it disappeared after the Second World War and was only noticed this year in the book of Turaida Museum Reserve by Līga Kreišmane *Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā* (2020). Although the rediscovered copy of the handbook provides much valuable information for researchers of the language and history, this paper will focus on only a few book-related aspects: the state of the copy and its possible path to Turaida, and the publisher's foreword containing various new aspects of the book's publishing process. Thanks to Professor Ineta Balode, a translation of the foreword into Latvian can be found in the appendix.